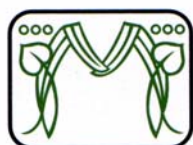

De Botanische Tuin van Steyl “Jochum-Hof”

**Cultuurhistorische betekenis in relatie tot het
Beschermd Dorpsgezicht van Steyl**

**Ecologisch
Adviesbureau
Maes**

In opdracht van de Gemeente Venlo

Inhoud:

1. Voorwoord
2. Samenvatting en conclusie
3. Inleiding
4. Cultuurhistorische beschrijving en waardering
5. De omgeving van de Botanische Tuin Jochum-Hof
6. Literatuurlijst

Ginkgo (ca. 1935) in herfsttooi – Maashoek.

1. Voorwoord

In verband met de voorgenomen aanwijzing tot Beschermd Dorpsgezicht van het kloosterdorp Steyl (gemeente Venlo), ontstond bij de gemeente de behoefte om inzicht te hebben in de cultuurhistorische betekenis van de Botanische Tuin “Jochum-Hof”. Het Ecologisch Adviesbureau Maes werd verzocht een cultuurhistorische rapportage van de Jochum-Hof op te stellen. Vanuit de gemeente was Mark van 't Hof betrokken bij het tot standkomen van dit onderzoek en rapportage. Daarnaast werd waardevolle informatie aangedragen door het bestuur van de Stichting Botanisch Tuin van Steyl “Jochum-Hof”, Willem Kempff van de Stichting “Wel.Kom” en Karin Verhagen van de Gemeente Venlo (Natuur- en Milieueducatie). Hierbij bedanken we ook Bart Klück, bouwhistoricus en Roy Denessen van het Monumentenhuis Limburg voor hun bijdrage.

Het onderzoek en de rapportage is uitgevoerd door Bert Maes.

Bert Maes
Ecologisch Adviesbureau Maes
Utrecht.
februari 2005

Rotstuin, aanleg daterend van 1934.

2. Samenvatting en conclusie

De Botanische Tuin “Jochum-Hof” maakt in aanleg deel uit van het St. Michaël-klooster. Het Missiehuis kon in 1892 een vroeg 19^e, of mogelijk nog 18^e eeuwse, villaperceel met tuin, en een aansluitend onbebouwd terrein, verwerven. Een deel van de villatuin is met een aantal bomen uit de eerste kloosterperiode bewaard gebleven. Een aantal bomen uit de kloostertuin zijn ook nog aanwezig binnen de aanleg van een kleine groep van nieuwbouwhuizen buiten de Botanische Tuin: de Sequoia-hof. Door toedoen van Pater Jochum, biologieleraar van het Missiehuis, is sedert 1933 de toen bestaande tuin geleidelijk omgevormd naar een Botanische Tuin met educatieve doelstellingen voor de studenten.

In de periode 1933- heden is een aantal levende plantencollecties opgebouwd, zowel buiten als binnen kasmilieu. De Botanische Tuin is begonnen met een alpenrotstuint die in de jaren '30 van de 20^e eeuw uitgebreid met een plantencollectie, waarvan een groot aantal bomen en struiken nog aanwezig zijn.

De kas dateert uit de jaren 1950 met latere wijzigingen. Het is een goed voorbeeld van zakelijke en rationele kassenbouw van kort na de tweede wereldoorlog, die inmiddels vrij zeldzaam is geworden.

De Botanische Tuin heeft een aantal specifieke regionale aspecten, zoals de heemtuinperken met Noord-Limburgse flora en vegetatie, en een tuin met planten uit het Tigliën, de eerste tussen-ijstijdperiode van de perioden van de IJstijden (Pleistoceen) ca. 2,4-1,8 miljoen jaar geleden, waarvan in Tegelen belangrijk fossielmateriaal is aangetroffen. De Tigliën-tuin is al enige jaren niet meer onderhouden maar nog goed herkenbaar.

Behalve de Botanische tuin met beplantingen en kas kunnen nog de 18^e eeuwse wagenshuur, de 18^e -19^e eeuwse ommuring, en een kleine begraafplaats als historisch waardevolle elementen genoemd worden (zie B. Klück, 2004). Het zijn elementen die direct met de tuin- en kloostergeschiedenis samenhangen.

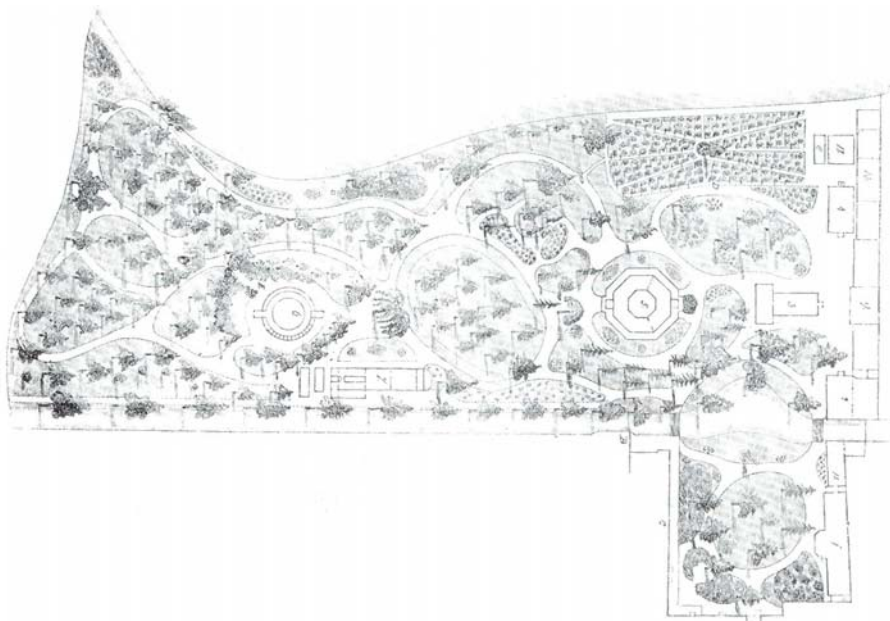
De Botanische Tuin is een belangrijke ruimtelijke schakel tussen het voormalige Sint Josephklooster en de complexen van het Sint Gregorklooster en het Sint Michaël-klooster (Missiehuis) en is bepalend voor het karakteristieke dorpsbeeld langs de Maas. De directe omgeving van de Botanische Tuin bestaat uit cultuurhistorisch waardevolle bebouwing (villa's en dorpswoonhuizen) met tuinen en boomgroepen.

De Botanische Tuin van Steyl kan, evenals de andere kloostertuinen, beschouwd worden als van groot cultuurhistorisch belang. Het betreft met name de resten van de oude villatuin, het zgn. Paterspark en de Botanische Tuinge-deelten uit de periode 1934-1962. Ze geven als geheel een fraaie evolutie weer van particuliere tuin, via Kloostertuin naar Botanische Tuin. Er is een directe relatie met de andere kloostertuinen. De educatieve en onderwijskundige in-richting ten dienste van Missiehuisstudenten is een specifiek element hier. In die zin kan de Botanische Tuin beschouwd worden als een essentieel onder-deel van de kloostercomplexen en het Beschermd Dorpsgezicht van Steyl. Aanbevolen kan worden om de Botanische Tuin van Steyl inclusief wagen-schuur, ommuring en begraafplaatsje, op de lijst van beschermde monumenten te plaatsen.

3. Inleiding

Nederland heeft een oude en bijzondere traditie op het gebied van Botanische tuinen. Onder een Botanische tuin of Hortus Botanicus wordt een tuin bedoeld die ten behoeve van onderwijs en onderzoek opgezet is. De Hortus te Franeker (1585) en de Leidse Hortus Botanicus uit 1599 behoren tot de groep van oudste Botanische tuinen in Europa. De Hortus van Franeker bestaat overigens, behoudens de plek, niet meer. Alleen in Italië te Pisa (1543), Florence (1550), Padua (1545), Bologna (1568) en Genua (1583) zijn Botanische tuinen uit de 16^e eeuw bekend. Na Franeker en Leiden werden er in de 17^e eeuw te Amsterdam (1638), Utrecht (1639), Breda (1639), Harderwijk (1639) en Groningen (1642) Horti opgericht. Ze waren aanvankelijk bedoeld als studietuinen voor de geneeskrachtige werking van kruiden. Naast de Botanische tuinen, die verbonden waren met de universiteiten bestonden er ook particuliere kruidentuinen en plantencollecties.

Met de ontdekkingsreizen naar Zuid-Afrika, Azië en Noord Amerika werden er in de loop van de 16^e en 17^e eeuw vele nieuwe plantensoorten ontdekt, die hun weg vonden naar de Botanische tuinen en het toenemende aantal buitenplaatsen met hun recreatieve tuinen. Door de taxonomische studies van Linnaeus in de 18^e eeuw, kwam er belangstelling voor de verwantschap van plantensoorten en plantenanatomie en later de evolutionaire aspecten ervan. In de loop van de 19^e eeuw en vooral 20^e eeuw werd het kruidkundige doel van de Botanische tuinen verlaten en verschoof het accent steeds meer naar het botanische en taxonomische onderzoek en gebruik ten behoeve van universitair onderwijs en onderzoek. De strakke en zakelijke aanleg van de tuinen in rechthoekige vakken werd vervangen door landschappelijke inrichting met bochtig verlopende paden en vijvers. In deze Botanische tuinen werden van allerlei plantengeslachten (genera) soorten uit verschillende landen van Europa en uit andere werelddelen voor vergelijkende studie bijeengebracht. Ook allerlei gekweekte cultivars werden verzameld.

Landschappelijke aanleg Hortus Leiden, 1887.

In het begin van de 20^e eeuw komt er nog een nieuwe studierichting naar voren: de plantensociologie. Het gaat daarbij om de gedachte dat planten niet willekeurig in de natuur voorkomen maar, afhankelijk van bodem en klimaat, in voorspelbare groepen van soorten. In de jaren '30 van de 20^e eeuw zien we in dit verband een tuinopzet waarbij plantensociologische groepen van verschillende werelddelen bij elkaar worden geplant. Zo ontstond in de Hortus Botanicus in Utrecht in die tijd een tuingedeelte met zgn. leefgemeenschappen waarbij o.a. rotsmilieu, veenmilieu en moerasmilieu met plantensoorten uit Europa, Amerika en Azië gebroederlijk bij elkaar werden gevoegd. In het begin van de 20^e eeuw was Jac. P. Thijssen een belangrijke stimulator van natuurstudie en natuurbescherming. Hij zette zich in voor het eerste heempark, Thijssen's Hof in Bloemendaal, dat vooral geënt was op de lokale duinvegetatie. Het werd geopend in 1926. Iets later werd in het Haagse Zuiderpark de Wetenschappelijke Tuin aangelegd, later omgedoopt tot Heimanshof. In de jaren '30 werden vergelijkbare parken aangelegd in Haren (bij Groningen) en Amstelveen. In de jaren '40 en '50 ontstond in Europa, en in Nederland onder invloed van Victor Westhoff, een meer wetenschappelijk onderbouwde plantensociologische benadering. Hierdoor kwamen er in diverse Botanische Tuinen, maar ook gemeentelijke parken, wetenschappelijk verantwoorde plantensociologisch ingerichte heemtuinen. De Botanische Tuin van de universiteit van Nijmegen (1969) is daar een belangrijke trendsetter van. Heemparken en heemtuinen werden ook op regionaal niveau uitgevoerd, waarvan de Jochum-Hof (1973) een mooi voorbeeld is.

Vooraf na ca. 1960 richt de aandacht zich steeds meer op de plantenfysiologie en genetica en raken de Botanische tuinen hun functie grotendeels kwijt. De tuinen met hun rijke geschiedenis hebben nu vooral een recreatieve functie gekregen, naast dienstverlening voor het bedrijfsleven en het publiek. Toch wordt ook de wetenschappelijke betekenis, waaronder genenbehoud, biodiversiteit, en de cultuurhistorische waarde, steeds meer ingezien. In feite hebben de Botanische tuinen een grote waarde voor de geschiedenis van de kruidkunde, plantkunde, tuinaanleg, onderwijs en onderzoek.

In 1934 wordt de Botanische Tuin, de Jochum-Hof, aangelegd door Pater Peter Jochum. Pater Jochum (1890-1979) werd geboren in Schiffweiler in de Eifel, en komt in 1926 naar Steyl als docent in verschillende vakken, waaronder biologie. Hij wil het biologie-onderwijs aanschouwelijker maken en begint in 1933 met behulp van zijn studenten aan de aanleg van een rotstuin binnen de kloostertuin van het Missiehuis Sint Michaël. In 1934 verhuist de rotstuin naar de huidige Maashoek. Er wordt dan een soort Alpentuin gemaakt met gebruik van stenen uit de kleigroeve van Tegelen. Planten en zaden worden door Pater Jochum van zijn reizen uit Zuid-Duitsland en Noord-Italië meegebracht. Er ontstaat geleidelijk een uitgebreide verzameling van bijzondere bomen, heesters en kruiden. De in 1934 ontstane Botanische tuin past in de ontwikkeling en aanleg van tuinen ten behoeve van onderwijs en onderzoek in het land. Wat de aanleg betreft zien we een menging van landschapstijl en Cottage-

tuinstijl, vooral gericht op praktisch gebruik voor ten dienste van het onderwijs. Gestreefd werd naar een grote plantencollectie waarbij veel plantenfamilies en veel plantensoorten gedemonstreerd konden worden.

In de Tweede Wereldoorlog wordt de tuin ernstig beschadigd. In 1953 wordt het herstel opgevat. In 1962 wordt een kas, die bij de voormalige boerderij behoorde, bij de tuin betrokken en ingericht met tropische en subtropische planten. In deze tijd wordt ook de vijver aangelegd.

Vanaf 1971 komt de Botanische Tuin onder beheer van de Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof" en wordt de tuin gedoopt tot Jochum-Hof.

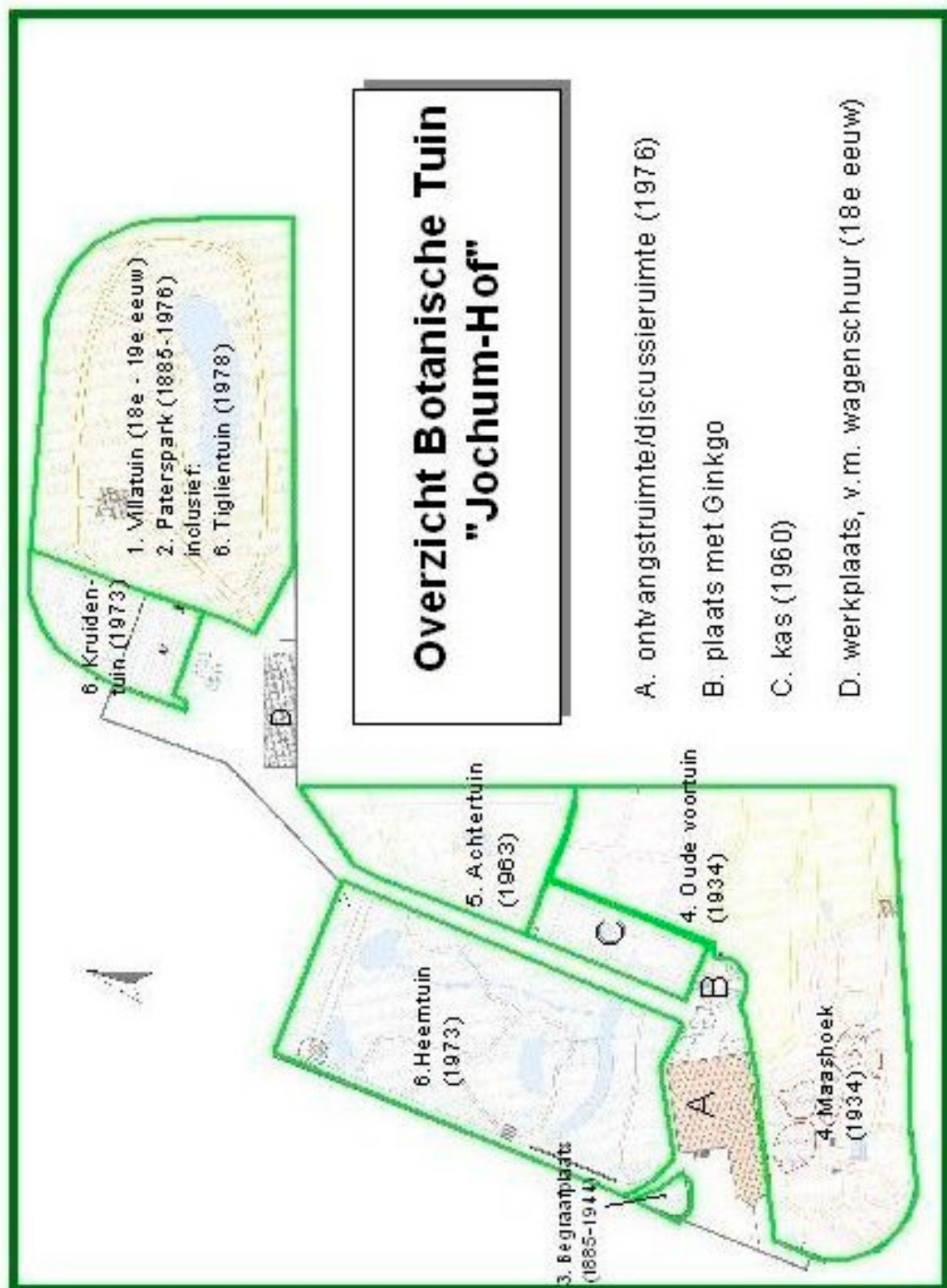
In 1973 wordt daar de heemtuin aan toegevoegd, die een overzicht geeft van de plantenvegetaties van Noord-Limburg. Pater Jochum, met zijn voorliefde voor exoten, heeft wel moeten wennen aan deze nieuwe ontwikkeling. De aanleg van de kruidentuin, eveneens in 1973 past in de belangstelling voor herwaardering van kruidentuinen, die we ook elders in het land tegenkomen.

In 1976 is het documentatiecentrum in gebruik genomen.

Een zeer unieke vorm van een heemtuin is de Tigliëntuin, die als een geologisch-historische heemtuin kan worden opgevat. In 1978 wordt de Tigliëntuin, met "prehistorische" vegetatie uit het Tegelentijdperk, geopend.

In 1980 wordt Jochum-Hof afgestoten wordt door het Missiehuis en komt in eigendom van de Stichting. Vooral dankzij de inzet van de heer Jacques Gommans, toen voorzitter van de VVV Tegelen, is het voortbestaan van de tuin veiliggesteld. Het praktisch beheer en de exploitatie van de tuin wordt sedert 2000 gevoerd door de Stichting Wel.kom.

De Botanische tuin van Steyl, "Jochum-Hof" maakt deel uit van de historische setting van het Missiehuis Sint Michael en het voormalige Sint Josephklooster, en ligt midden in het toekomstig (najaar 2005) gebied van het Beschermd Dorpsgezicht van Steyl, gemeente Venlo. Omdat de Botanische tuin tot dusver geen beschermde status heeft, is vanuit de gemeente de wens geuit om inzicht te krijgen in de cultuurhistorische en monumentale betekenis en waarde van dit tuin- en parkcomplex. Daarmee kan een betere afweging plaatsvinden voor een plaatsbepaling van de Botanische tuin binnen het Beschermd Dorpsgezicht.

4. Cultuurhistorische beschrijving en waardering

De Botanische Tuin is te verdelen in een aantal deelgebieden die in de loop van de tijd zijn ontstaan. Hieronder worden de verschillende tuindelen en tuinfasen beschreven en afzonderlijk cultuurhistorische gewaardeerd:

Villatuin, 18-19^e eeuw

Paterspark, de Kloostertuin, 1890-1933,

Begraafplaatsje 1885-1944.

Botanische Tuin 1934-1962,

Botanische Tuin 1963-1971.

Botanische Tuin 1971-heden.

1. Villatuin (eind 18^e en eerste helft 19^e eeuw)

Het noordoostelijke gedeelte van de Botanische Tuin is het oudst en hier staan ook de oudste en meest monumentale bomen en heesters. Hier was een deel van de oorspronkelijke Villatuin van familie de Rijk, uit de 18^e en 1^e helft van de 19^e eeuw, die in 1885 werd omgevormd tot tuin van het Sint Michaëlsklooster (zie onder 2. *Paterspark*).

Monumentale Hollandse linde en Witte paardenkastanje, bomen van de oude villatuin en kloostertuin. Op de achtergrond een villa met tuin (1912), St. Michaëlstraat.

Verschillende bomen uit de villatuin zijn bij de verschillende functiewijzingen bewaard gebleven. Het is niet mogelijk om alle bomen uit villaperiode, en die van de aanvang van de kloostertuin, gemakkelijk te scheiden zonder gebruik van een aanwasboor, vanwege verschillen in diktegroei. Omdat bomen soms vrij dicht op elkaar staan kan de diktegroei trager verlopen. Uit de villatuinperiode kunnen nog dateren: enkele bomen in de noordoosthoek

waaronder een Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*), Hollandse linde (*Tilia x europaea*) en een Es (*Fraxinus excelsior*); aan de noordwestzijde langs de oude muur een Witte esdoorn (*Acer saccharinum*). De Witte esdoorn maakt deel uit van een bomenrij die zich buiten de Botanische Tuin voortzet: een Zomereik (*Quercus robur*) en een Witte paardekastanje (*Aesculus hippocastanea*). Een aantal bomen dateert mogelijk uit de villatijd maar kan ook uit het begin van de kloostertijd dateren: Noorse esdoorn (*Acer platanoides* cv. *Laciniatum*), 2 x Gewone esdoorn (*Acer pseudoplatanus* cv. *Purpureum*), Es (*Fraxinus excelsior*), Sawari cipres (*Chamaecyparis pisifera* cv. *Plumosa*), 2x Californische cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), 2x Taxus (*Taxus baccata*), Hulst (*Ilex aquifolium*), Palmboompje (*Buxus sempervirens*), Rododendron (*Rhododendron ponticum*) en Hazelaar (*Corylus avellana*).

2. Paterspark

Dit is een deel van de voormalige kloostertuin en vervolg op de villatuin (zie onder 1. hierboven), bedoeld voor ontspanning en meditatie. Het tuingedeelte is aangelegd in eenvoudige landschappelijke stijl met een, mogelijk al bestaand bochtig verlopende padenpatroon. Uit de periode van de kloostertuin stammen waarschijnlijk nog: Hulst (*Ilex aquifolia*), Portugese laurierkers (*Prunus lusitanica*), meerdere Hazelaars (*Corylus avellana*), meerdere Hollandse lindes (*Tilia x vulgaris*), Zoete kers (*Prunus avium* subsp. *avium*), meerdere Taxusbomen (*Taxus baccata*) en Reuzenlebensboom (*Thuja plicata*). In de ondergroei is een gevarieerde verzameling van allerlei heesters en voorjaarsplanten te zien. Rondom dit tuingedeelte is de bakstenen kloostermuur van rond 1890 en het zuidelijke deel uit de 18^e eeuw, bewaard gebleven. In 1976 komt het Paterspark ter beschikking van de Botanische Tuin en kon het idee van een zgn. **Tigliëntuin** worden opgevat. Deze wordt hieronder besproken onder: 6. *De Botanische Tuin van 1971-heden*.

Het Paterspark, waarbinnen een restant van de oude villatuin, heeft een grote cultuur-historische betekenis binnen de Botanische tuin vanwege de lange tuingeschiedenis en aanwezigheid van de groep van monumentale bomen en heesters.

3. Begraafplaatsje

Op het terrein van de Botanische Tuin bevond zich in de zuidwesthoek een kleine begraafplaats, het zgn. Capucijnenkerkhof. Het bewaarde de herinnering aan de tijd dat de Capucijnen in Steyl verbleven in de periode 1882-1889. Ten gevolge van verdrukking in Frankrijk weken Capucijnenpaters van de provincie Lyon uit naar Steyl. Het gaat om twee graven uit 1885 van twee confraters. Naast deze patersgraven is hier in 1935 een dame begraven, een goede relatie van het missiehuis die de villa naast de tuin bewoonde. Ten behoeve van de familie is toendertijd een nog steeds bestaande poort in de oostmuur van de tuin, de erf-scheiding, gemaakt. In 1944 is het laatste graf gedolven voor een werkneemster van het missiehuis. Deze is bij een granaatbeschieting van het noviciaatshuis omgekomen. Bij de aanleg van de heemtuin zijn de opstanden van de graven verwijderd en is er een eenvoudige gedenkplaat geplaatst.

Op het begraafplaatsje zijn enkele heesters die mogelijk nog deels uit 1885 dateren en deels uit 1935. Het betreft: Palmboompje (*Buxus sempervirens*), Hazelaar (*Corylus avellana*) en Taxus (*Taxus baccata*).

Het begraafplaatsje is als onderdeel van de tuin van betekenis voor de geschiedenis van de kloosters van Steyl.

4. De Botanische Tuin 1934-1962; de Maashoek en Oude voortuin

De Botanische Tuin of Jochum-Hof is door Pater P. Jochum bedacht en opgezet vanaf 1934, bedoeld als een onderdeel van het biologieonderwijs binnen de kloosteropleidingen.

De eerste aanleg van de Botanische Tuin is gelegen in het zuidwestelijke deel (de Maashoek en Oude voortuin), waaronder een rotstuin en vijver. Dit tuingedeelte is aangelegd in een menging van landschappelijke stijl en cottagetuin-stijl. Het waren beide tuinstijlen die in die tijd in Botanische tuinen werden toegepast. Vermoedelijk is de keuze van de indeling van de tuinvakken vooral functioneel bedoeld geweest. In grote lijnen is de oorspronkelijke indeling van dit tuingedeelte nog aanwezig.

Een aantal bomen en heesters dateert nog uit de jaren '30 van de 20^e eeuw: Storaxboom (*Styrax japonicus*), Colorado zilverspar (*Abies concolor*), Reuzen levensboom (*Thuja plicata*), Taxus (*Taxus baccata*), Dwergmispel (*Cotoneaster franchetii*), Ierse taxus of Zuiltaxus (*Taxus baccata* cv. *Fastigiata*), Krulhazelaar (*Corylus avellana* cv. *Contorta*), Westerse levensboom (*Thuja occidentalis* cv. *Globosa*), Lelie-beverboom (*Magnolia liliflora* cv. *Nigra*), Kaukasische spar (*Picea orientalis* en cv. *Aurea*), Arve (*Pinus cembra*), Balkanden (*Picea peuce*), Watercypres (*Metasequoia glyptostroboides*) en Bergden (*Pinus mugo* var. *mughus*), Chinese lampioenboom (*Koelruteria paniculata*), Notenmuskaatboom (*Totteya californica*), Spaanse zilverspar (*Abies pinsapo*) en Japanse notenboom (*Ginkgo biloba*).

Watercypres (Metasequoia glyptostroboides), geplant ca. 1950.

De tuingedeelten van de Maashoek en Oude voortuin vertegenwoordigen belangrijke cultuurhistorische waarden. Hier zien we immers de oudste gedeelten van de Botanische tuin, zoals die opgezet en bedoeld was voor het onderwijs op het Missiehuis. De collectie is inmiddels tot een tuin met volwassen en deels monumentale bomen en heesters uitgegroeid. Ook de indeling is goeddeels behouden gebleven.

Achtertuint (daterend van ca.1960) met vijver.

5. De Botanische Tuin van 1962-1971

Na 1960 wordt de Botanische tuin uitgebreid met de zgn. Achtertuint. De aanleg is een menging van rechte en gebogen padenpatroon. Centraal is een vijver aangelegd.

De oudste bomen in dit tuingedeelte zijn zo'n halve eeuw oud en behoren tot de 3^e categorie van monumentale bomen. We noemen o.a.: Wierookceder (*Librocedrus decurrens*), Taxus (*Taxus baccata* cv *Fastigiata Aureomarginata*), Doodsbeenderenboom (*Gymnoclades dioicus*), Papiermoerbeï (*Broussonetia papyrifera*), Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*), Italiaanse cipres (*Cupressus sempervirens*), Japanse esdoorn (*Acer palmatum*), Reuzen levensboom (*Thuja plicata* cv. *Zebrina*), Vaantjesboom (*Davidia involucrata*), Amberboom (*Liquidambar styraciflua*) en Robinia (*Robinia pseudoacacia* cv. *Tortuosa*).

Als apart element kan de Notarisappel worden genoemd (geplant omstreeks 1945) nabij de Werkplaats, een 18^e eeuwse wagenschuur.

De Achtertuint kan als een latere uitbreiding van de Botanische tuin worden beschouwd, die zich op natuurlijke wijze voegt in het geheel en de cultuurhistorische waarde versterkt.

Kijkje in de kas.

De kas, gebouwd in de jaren 1950, of mogelijk eerder, en gebouwd voor het kweken van groenten en tomaten, wordt in 1962 geschikt gemaakt voor een tropische- en subtropische collectie. Rond 1995 wordt de kas gerenoveerd, noodzakelijk door de overstromingen van 1993 en 1995, en omgebouwd tot een energiezuinige mediterrane kas, die gemakkelijker te beheren is. De kas geeft een overzicht van verschillende vegetaties en tuinbouwplanten van het cultuurlandschap rond het Middellandse Zeegebied. De collectie bevat ook enkele oude en grotere exemplaren van o.a. Zuilcactus (*Cereus peruvianus*) en Bolcactus (*Echinocactus grusonii*). Er is een uitgebreide collectie succulenten, vetplanten uit Africa en cactussen uit Amerika.

De kas heeft inmiddels een aantal herstellingen en verbouwingen ondergaan. Utilitaire kassen uit de jaren 1950 behoren inmiddels, vanwege de snelle vervangingen in de kassenbouw, tot de zeldzaamheden. Samen met enkele kassen op andere kloosterterreinen, met name bij het Sint Gregorklooster, is er een boeiende ontwikkelingsreeks te zien van kassenbouw binnen het Beschermd Dorpsgezicht.

Vanwege de zeldzaamheid en de plaats in de tuingeschiedenis kan de kas, enige cultuurhistorische betekenis worden toegekend.

Kas (ca. 1955) met mediterrane planten.

6. De Botanische Tuin 1971- heden: Heemtuin en Kruidentuin

In 1971 werd een heemtuincommissie ingesteld. In de periode 1973-1977 wordt een Heemtuin aangelegd op de plaats van de boomgaard en begraafplaats, die daarvoor onderdeel vormden van de kloostertuin. De aangrenzende tuinmuur aan de Maaszijde dateert uit de 18^e eeuw. De Heemtuin is ontworpen door Theo W. Jansen. In 1973 wordt de Botanische tuin ook uitgebreid met een kruidentuin. In 1974 start de bouw van een documentatiecentrum op de plaats van een boerenwoning. In 1977 vindt de officiële in gebruikname plaats. Hierin bevindt zich een expositie van het Tigliëntijdperk.

Kruidentuin (1973), Heemtuin (1973-1977) en Tigliëntuin (1977-1978) worden hieronder afzonderlijk behandeld.

Het nieuwste is de aanleg van een perk met een overzicht van de wilde rozensoorten van Limburg. Dit geeft tevens de moderne inzichten in de lastige taxonomie van dit plantengenus.

Kruidentuin (1973)

Het ontwerp van de kruidentuin is gebaseerd op die van de besloten kloostertuinen, met rechthoekige perken afgegrensd met een haagje. Er is een indeling gemaakt in plantenbedden met medicinale kruiden, keukenkruiden en uiensoorten. De medicinale kruidentuin is in 2001 gerenoveerd.

Als voorbeeld van de oudste voorlopers van Horti, past de kruidentuin goed in het taal van de Botanische tuin.

Heemtuin (1973-1977)

In de Heemtuin, begonnen in 1973 en geopend 1977, zijn verschillende vegetatietypen van het Noord-Limburgse landschap bijeengebracht. Door vormgeving, aangebrachte hoogteverschillen, verschillende grondsoorten en samenstelling van de beplanting is er een natuurlijk landschap nagestreefd. Verschillen in bodem en klimaat doen milieus ontstaan die van plaats tot plaats verschillen. De verschillende landschapstypen en vegetaties zijn:

Hoogterras. Plantengezelschap van het Eiken-Haagbeukenbos (*Stellario-Carpinetum*)

Ruigt-elzenbos (*Alnion*). Plantengezelschap met o.a. *Moerasspirea* (*Filipendula ulmaria*).

De Maas. Plantengezelschap van het Glanzig fonteinkruid (*Potamogeton lucens*)

Oeverwal. Met plantengezelschap van de Sikkelklaver (*Medicago falcata*) en Zachte haver (*Helictotrichon pubescens*).

Afgesneden Maasarm (meander). Plantengezelschap van de Gele plomp (*Nuphar lutea*) en Drijvend fonteinkruid (*Potamogeton natans*)

Maasheg met Een- en Tweestijlige meidoorn (*Crataegus laevigata*), naast Sleedoorn (*Prunus spinosa*), Hondсроos (*Rosa canina*), Wilde kardinaalsmuts (*Euonymus europaeus*), Wegedoorn (*Rhamnus cathartica*) e.a.

Graslandvegetatie van het beekdal. Plantengezelschappen van het Dotterverbond (*Calthion*).

Stuifzanden. Hier hoort ook de Jeneverbes (*Juniperus communis*) thuis. Plantengezelschap van Buntgras (*Corynephorus canescens*).

Heidelandschap. Gezelschap van Struikhei (*Calluna vulgaris*) en Kruipbrem (*Genista pilosa*).

Akkergronden. Winterrogge met plantengezelschap van Eenjarige hardbloem (*Scleranthus annuus*) en Korensla (*Arnosotis minima*).

De heemtuin, aanleg 1973.

Turfgaten, ontstaan door het turfsteken in het hoogveen. Langs de randen groeit o.a. Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*).

Levend Hoogveen in het Peelgebied. Plantengezelschappen van Veenmos-snavelbies (*Erico-Sphagnion*) en van Dophei (*Erica tetralix*).

Beekdal. Broekbossen met Zwarte els (*Alnus glutinosa*), Zachte berk (*Betula pubescens*) en wilgensoorten (*Salix* spp). In de ondergroei Dotterbloem (*Caltha palustris*), Pinksterbloem (*Cardamine pratensis*) en Koningsvaren (*Osmunda regalis*).

Muurvegetatie op de oude 18e eeuwse muur aan de Maaszijde met o.a. Muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*) en Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*).

In de Heemtuin zijn overheersend inheemse bomen en struiken aangeplant, waaronder ook enkele minder algemene soorten die in de natuur niet gemakkelijk te zien zijn zoals: Jeneverbes (*Juniperus communis*), Mispel (*Mespilus germanica*), Kraakwilg (*Salix fragilis*), Ruwe iep (*Ulmus glabra*), Duitse brem (*Genista germanica*), Wilde liguster (*Ligustrum vulgare*) en Wegedoorn (*Rhamnus cathartica*).

Vanaf het pad langs de oude muur is een prachtig uitzicht over het Maasdal. Beneden langs de Maas zijn een aantal van bovengenoemde plantengezelschappen ook in het oorspronkelijke cultuurland te zien.

De Heemtuin behoort tot de jongere fasen van de Botanische tuin. Het (regionale) tuin-thema sluit goed aan op het geheel en op de landelijke trend van heemtuinen na 1960 met voorlopers uit het begin van de 20^e eeuw. In die zin kan aan de Heemtuin enige cultuurhistorische betekenis toegekend worden en past goed in het geheel.

Vleugelnoot met vijver ("rivierarm") uit de Tigliëntuin.

***Tigliëntuin*¹ (1977-1978)**

In 1907 onderzocht het biologenechtpaar C. en E.M. Reid de Tigliën-fossielen uit de Reuverse en Tegelse leemlagen. In 1920 publiceerden zij een hernieuwde vergelijkende studie over de Pliocene flora aan de hand van fossielen en nog levende zaadplanten. Toen reeds

¹ A. Herijgers, 1982.

droomde men van een park waarin de door Reids opgesomde plantensoorten, die nu nog in ons land voorkomen, aan te planten. De studie van het echtpaar Reid omvatte 120 soorten. Het Tigliën omvat de periode van 2,4-1,8 miljoen jaar geleden, de eerste tussenijstijd van het Pleistoceen. Door sommige onderzoekers wordt dit tijdperk echter op het einde van het Tertiair geplaatst.

In 1975 heeft het bestuur van de Jochum-Hof met Dr. Zagwijn, toen hoofd van het geologisch Instituut te Leiden, contact opgenomen en zich zo uitgebreid mogelijk over het Tigliënlandschap laten informeren. Hierdoor kon men zich een beter beeld vormen van het landschap. In 1978 is de Tigliëntuin geopend. Er waren vier verschillende vegetatie-beplantingen in opgenomen²:

Het open, stilstaande, soms, onder invloed van de rivier, stromende water met begroeide natte oeverzone uit het Tigliën met waterplanten zoals Krabbescheer (*Stratiotes aloides*), Waternoot (*Trapa natans*), Gele plomp (*Nuphar lutea*) en verschillende soorten fonteinkruid (*Potamogeton*). Waterlelie (*Nymphaea alba*) kwam in die tijd niet voor. Natte ruigten en open plekken aan de rivieroever. De bedoeling was met name een oeverzone van Galigaan (*Cladium mariscus*), een familielid van de zeggen. Voor wat de groei betreft zou deze nog de nodige moeilijkheden geven. Gemakkelijker was een moeraszone, die in juni opvalt door Waterscheerling (*Cicuta virosa*), Wolfspoot (*Lycopus europaeus*), Beekpunge, Watermunt (*Mentha aquatica*), Echte koekoeksbloem (*Lychnis flos-cuculi*), Kale jonker (*Cirsium palustre*), Moerasvergeet-mij-nietje (*Myosotis palustris*), Gele lis (*Iris pseudacoris*), Smeerwortel (*Symphytum officinale*), Grote kattenstaart (*Lythrum salicaria*) en zeggensoorten (*Carex* spp.).

Zgn. stroomdalplanten, de warmteminnende flora van de rivieroeverwallen zoals: Knikkende distel (*Carduus nutans*), Citroenmelisse (*Melissa officinalis*), Brunel (*Prunella vulgaris*), Viltganzerik (*Potentilla argentea*), Wilde thijm (*Thymus serpyllum*) en Gewone ereprijs (*Veronica chamaedrys*). Deze kleurmakers zijn in de zomermaanden opvallend.

Het vochtige riviervlaktebos, waaronder de Vleugelnoot (*Pterocarua fraxinifolia*), Es (*Fraxinus excelsior*), Winterlinde (*Tilia cordata*), Iepbladige gummieboom (*Eucommia ulmoides*), Gladde iep (*Ulmus minor*), Ruwe iep (*Ulmus glabra*), Zwarte populier (*Populus nigra*) en Zweepboom (*Celtis orientalis*). Als kleinere houtige gewassen kunnen genoemd worden: meidoorn (*Crataegus* spp.), Gelderse roos (*Viburnum opulus*), Kurkboom (*Phellodendron amurense*), en de Brem (*Cytisus scoparius*). Tussen de bomen en struiken zien we verschillende merkwaardige slingerplanten zoals een Straalstempel (*Actinidia polygama*), Menispermum dauricum, de Wilde bosdruif (*Vitis sylvestris*) en de wilde wingerd (*Pathenocissus* spp.) en Bosrank (*Clematis vitalba*). In de kruidlaag komen voor o.a. lampionplant (*Physalis alkekengi*), Bosandoorn (*Stachys sylvatica*), een hertshooi (*Hypericum androsaemum*) en Bitterzoet (*Solanum dulcamara*).

Hoger gelegen oeverbos waaronder opvallende bomen en struiken als: Amerikaanse Hickorynoot, Haagbeuk, (*Carpinus betulus*), Hulst (*Ilex aquilinum*), Winterlinde (*Tilia cordata*), Gevinde pimpernoet, Eucomnia, Beverboom (*Magnolia kobus*) en Kurkboom (*Phellodendron amurense*). Eucomnia is een Europese rubberboom, die we thans eigenlijk alleen van de Tropen kennen. In de kruidlaag hier: Bosmuur (*Stellaria nemorum*), Trosgamander (*Teucrium botrys*), Gewone akelei (*Aquilegia vulgaris*), Fraai hertshooi (*Hypericum pulchrum*) en een venkel (*Seseli hippomarathrum*).

Opvallend is het ontbreken van riet (*Phragmites australis*) en eikensoorten (*Quercus* spp.). Elzen (*Alnus glutinosa*) kwamen wel voor, maar zeldzaam. Elzen zijn om die reden niet opgenomen.

In 1976 kwam een gedeelte van het park naast het Novitiaatsgebouw ter beschikking van de Botansiche Tuin en kwamen er concrete ideeën om een Tigliëntuin aan te leggen. Dit tuingedeelte werd in 1977-78 aangelegd binnen het zgn. Paterspark (zie hierboven onder 2. Paterspark) en op 10 juni 1978 opengesteld. Een voordeel was dat de planten uit het Tigliëntijdperk winterhard zijn. Het klimaat was warmer dan nu, maar wel enigszins vergelijkbaar.

² Zie bijlage

De klacht van destijds was dat de ruimte eigenlijk te krap was om met zoveel soorten er nog iets aantrekkelijks van de maken. Er stonden reeds bomen in, die een welkome entourage vormden, maar er waren ook storende elementen zoals de Japanse sierkersen en Rhododendrons. Ook de struiken van de sneeuwbes en de Boerenjasmijn moesten worden opgeruimd.

Liriodendron, Tulpenboom, ca. 1800.

Een van de pronkstukken van de Botanische Tuin, een Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) die nog dateert uit de tijd van de villatuin, paste eigenlijk niet binnen het Tigliën-concept, maar kon moeilijk verwijderd worden. In de periode voorafgaand aan het Tigliën, het Reuve-rien, kwam de Tulpenboom en de Witte paardenkastanje echter wel voor. In die zin vormden deze twee soorten een aardige bijkomstigheid en aanvulling. Ook een niet passende en alles overheersende Blauwe ceder (*Cedrus atlantica* var. *Glauca*) en grote cypressen als *Chamaecyparis lawsoniana* bleven toch gehandhaafd. In het Tigliën bestond wel de *Chamaecyparis thyoides* waarvan 3 exemplaren werden aangeplant. Rond 1980 waren alle houtachtige gewassen die er in het Tigliën voorkwamen aangeplant. Ze zijn met veel moeite uit alle streken van onze planeet aangevoerd. In 1981 was men van mening dat de aanplant van de Tigliëntuin volledig geslaagd was, ofschoon het beheer van de kruidlaag de nodige zorgen baarde. Zo lukt het niet om een goede oeverzone van Galigaan te krijgen. In 1981 moest nog een speciale soort uit Canada komen die nog in het zaailingstadium verkeerde. Vanwege de strenge invoerbepalingen, om invoer van plantenziekten te voorkomen, waren er ook complicaties.

Behalve de tuin is er een kleine tentoonstellingscollectie met allerlei zaken rondom het Tigliëntijdperk, waaronder wandplaten, foto's en fossielen.

Inmiddels is de Tigliëntuin wat verwaarloosd, maar de opzet en een aantal bomen, struiken en kruidensoorten zijn nog bewaard gebleven. De Tigliënrivier wordt gesuggereerd door een langwerpige en gebogen vijver. De tuin wordt thans als "Paterspark" aangeduid. De oor

spronkelijke opzet van de Tigliëntuin is goed herstelbaar, al kunnen er, vanwege de uitgroei van een aantal bomen en struiken, minder soorten worden opgenomen.

Verschillende bomen, waaronder Winterlinde, Vleugelnoot en Es zijn inmiddels zijn inmiddels ruim 30 jaar oud en hebben een volwassen habitus. Als belangrijke nog bestaande elementen van de Tigliëntuin kunnen genoemd worden: Pimpernoot (*Staphyllea colchica*), Gewone lijsterbes (*Sorbus aucuparia*), Hulst (*Ilex aquifolia*) en Hazelaar (*Corylus avellana*). Zoals hierboven vermeld behoren o.m. de monumentale Californische cipres (*Chamaecyparis lawsoniana*), Witte esdoorn (*Acer saccharinum*) en Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) nog uit oudere tuinfasen van villatuin en kloostertuin

Ofschoon dit tuingedeelte tot de jongere fasen van de Botanische Tuin behoort, is er zeker een cultuurhistorische betekenis aan toe te kennen vanwege het specifieke en zeldzame karakter. Landelijk gezien is het thema uniek te noemen. Het idee van de Tigliëntuin gaat terug tot de begintijd van de Botanische Tuin en sluit prachtig aan op de totale inrichting en opzet.

.

5. De omgeving van de Botanische Tuin Jochum-Hof

Het complex van de Botanische Tuin “Jochum-Hof”, is gelegen tussen de kloostercomplexen van het voormalige Sint Joseph-klooster aan de zuidzijde en die van het Sint Gregorklooster ten noorden ervan. Daarmee is de Jochum-Hof een belangrijke ruimtelijke schakel binnen het beschermd Dorpsgezicht en van belang voor het karakteristieke gezicht langs de Maas. Direct aan de Botanische Tuin grenzen: de Maas met steilhelling, de Maashoek ten zuiden met lindengroep en villa's met villatuinen, de Sint Michaëlstraat met villa's en villatuinen, de Veerweg met dorpspleintje, herdenkingsmonument, lindengroep en dorpswoonhuizen, en het terrein van het vroegere Gregorklooster (valt nu onder Sint Michaëlklooster). Grenzend aan de Heemtuin is recent een woningengroep gebouwd, de Sequoiahof. Verscheidene monumentale bomen, die bij het Michaëlklooster behoorden, zijn in het ontwerp opgenomen.

Omgeving Jochums-Hof met stroomdalflora langs de Maas.

6. Literatuurlijst

- Beoujon, O.R., 1976. De Heemtuin in de Botanische Tuin "Jochum-Hof" te Steyl, Gemeente Tegelen. In *Natuurhistorisch Maandblad*. Maastricht.
- Camps, Steyl; prenten met een praatje, 1982. *Dagblad voor Noord-Limburg B.V.* Venlo.
- Derkx, Sef, 2002. Een wandeling door het kloosterdorp Steyl. Steyl.
- Educatieve dienst van Botanische Tuin "Jochum-Hof", 1988. Heemtuin, Landschappentuin. Folder, Steyl.
- Graaff, Gerrit de, e.a., 1995. *De Plantentuinen van Nederland en Vlaanderen*. Amsterdam/Meppel.
- Graaff, Gerrit de, 1995. De Jochum-Hof in Steyl. In Gerrit de Graaf e.a., 1995. *De Plantentuinen van Nederland en Vlaanderen*. Amsterdam/Meppel.
- Henderson, D.M. and H.T. Prenice, 1977. *International directory of botanical gardens II*. Utrecht.
- Herijgers, Ton, 1982. Het landschap van de Maashoek tot aan de sluis. In: *ô Stegele. Heemkundige Kring tegelen*, Tegelen.
- Herijgers, A., 1982. Van Tichlouw en Tegula en van het Tigliëntijdperk tot Tigliëntuin. In *ô Stegele. Heemkundige kring Tegelen*, Tegelen.
- Herijgers A., en D. Cruysberg, 1982. De Tigliëntuin in de Jochumhof in Tegelen. In: *ô Stegele. Heemkundige Kring Tegelen*, Tegelen.
- Herijgers, A., ongedateerd. Botanische Tuin te Steyl; Jochum-Hof. Tekening.
- Janssen, Th.W., 1972. *Ontwerp Heemtuin*. Kaartontwerp.
- Klück, B., 2003. *Bouwhistorisch rapport van de werkplaats van de Jochum-Hof*. Venlo.
- Landwehr, J. en C. Sipkes, 1974. *Wildeplantentuinen*. Amsterdam.
- Londo, G., 1977. *Natuurtuinen en parken*. Zutphen.
- Lukkien, V.P.A. e.a., 1989. *Botanische Tuinen; Een bijzondere wereld aan planten*. Ede/Antwerpen.
- Maes, N.C.M., 1996. *Bomen en Monumenten*. Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Zeist/'s-Gravenhage.
- Maes (N.C.M.) Bert Maes, 2000. *Bomen en geschiedenis*. In: *Bomen en Mensen; een oeroude relatie*. Amsterdam.
- Maes, N.C.M. en E. van den Dool, 2005, in voorbereiding. *Beschermd Dorpsgezicht Steyl; een cultuurhistorische beschrijving van de groenelementen*. Ecologisch Adviesbureau Maes. Utrecht.
- Meijden, R. van der, 1996. *Heukels' Flora van Nederland*. Groningen.
- Mulder, F.J. de e.a., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen-Houten.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., 1989. *De Tuinengids van Nederland*. Rotterdam.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., Anne Mieke Backer en Eric Blok, 2000. *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschaparchitectuur. Deel Zuid*. Rotterdam.
- Poeth, P.J.W., 1982. Het levenswerk van Pater Jochum "de botanische tuin de Jochumhof te Steyl". In: *ô Stegele. Heemkundige Kring Tegelen*, Tegelen.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 2004. *Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd dorpsgezicht Steyl, gemeente Venlo en gemeenste Maasbree (Limburg) ex artikel 35 Monumentenwet 1988*.
- Staal, E., A. Ovaa, B. Locht, H. Renes en J. Buys., 2001. *Uit en Thuis boek*. Stichting Het Limburgs landschap. Arcen.
- Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 1974. *Heemtuinplan*. Rapport.
- Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 1983. *Botanische tuin van Steyl 1933-1983.*, Steyl (folder).
- Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 1990. *Het Tegels hert en zijn landschap; 1,6 miljoen jaar terug in de tijd*. Steyl.
- Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 1997. *Tuingids*. Tegelen.

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 2004. Documentatie van plantenlijsten en kaarten.

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", ongedateerd. Overzicht begravingen van het kerkhof.

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", ongedateerd. Cursus jeugd natuurbegeleider, Theorie: Landschapsvormen en natuur (a.d.h.v. rondleiding Jochumhof).

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 2004. Jochumhof.

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", ongedateerd. Bomenwandeling.

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof". 2004. Overzichtskaart Botanische Tuin "Jochums-Hof".

Stichting Botanische Tuin van Steyl "Jochum-Hof", 2005. Verslag vergadering Jochum-Hof van 14-01-2005. Venlo.

Vlerk, I.M. en F. Florschütz, 1950. Nederland in het ijstijdvak. Utrecht.

Werkgroep Toek omst Hortus Botanicus, 1985. De oude hortus botanicus te Utrecht. Utrecht.

Westhoff, V., en A.J. Den Held, 1969. Plantengemeenschappen van Nederland. Zutphen.

Zagwijn, W.H., 1975. De Palaeografische ontwikkeling van Nederland in de laatste drie miljoen jaar. K.N.A.G. Geografisch Tijdschrift IX-3.